

# A moldvai magyarok eredete

GUNDA BÉLA

A Moldvában élő magyarokat általában *csángó* néven tanja nyilván a tudomány és a köztudat. Ez az elnevezés a nyelvészeti, néprajzi és történeti irodalomban igen gyakran vonatkozik a Moldvában letelepült székelyekre, valamint a nem székely eredetű magyar népcsoportra is. *Csángónak* nevezett két magyar etnikai közösség él Erdélyben is: az egyik Brassó közelében Hétfaluban, a másik a Gyimes-szorosban. Gyakran *csángónak* nevezik a XVIII. század végén a Bukovinába kivándorolt székelyeket. Ezek kisebb csoportjait a múlt században és századunk elején visszatelepítették Erdélybe, a Bánátba, majd a Bukovinában maradtakat 1941-ben a Bácskába, onnan - keserves körülmények között - a Dunántúlra (Baranya, Tolna, Budapest környéke) telepítették le (*Sántha Atajos*, A bukovinai magyarok története. Kolozsvár, 1942.). Egy újabb román tanulmány szerint a Brassó melletti csángók főleg a XV. században telepedtek le. A román oklevelek székelyeknek nevezik őket, s a mai Kovászna és Hargita megyékből jöttek. Lásd *Pavel Binder*, *Titus Hasdeu*, *Caius Teodorescu* közös tanulmányát a „Tára Birsei” (Red. *Nicolae Dunăre*. Vol. 1. Bucuresti, 1972.) c kötetben. Moldvában a székelyek és nem székelyek ritkán nevezik magukat csángónak. Gyakran el is utasítják ezt az elnevezést, mert gúnynévnek tartják. A *csángó* név mint egy magyar etnikai csoport neve csak későn, 1781-ben tűnik fel. A korábbi elnevezés személynév (1400: „Georgium *Chango* dictum”). Kétséges, hogy ez a személynév a csángó népcsoporthoz való tartozási jelenti-e. A TESz. kérdőjelet tesz a feltételezés elé. A TESz. szerint a *csángó* szó eredeti jelentése 'kóborló': „A szónak a népcsoport nevévé válása összefügghet a csángók Erdélyből való, a középkor végén kezdődő kiköltözésével, elkóborlásával.” A román *ceangău* 'csángó' a magyar *csángó* 'que suena mal' átvétele (*Ciaranescu*, *DiccEiRum.*). A SzT. is csak 1782-ből közli a *csángó* 'moldvai magyar' elnevezést. *Szabó T. Attila* számára szintén eldönthetetlen, hogy a személynevek (1556: *Andreas Chango*, 1560: *Michael Chango*) összefüggnek-e az etnikai csoport nevével. *Binder*, *Hasdeu* és *Teodorescu* szerint a Brassó mellé települt székelyek is az *elcsángálni* 'útnak indulni, vándorolni' Az e cikkben idézeti irodalomban a moldvai magyarok történetére, néprajzára, nyelvjárására vonatkozó további kutatások eredményei megtalálhatók. Az újabb kutatások összefoglalására I. *Cunda Béla*, A moldvai magyarok néprajzi kutatása: *Szabó Mária* (szert.), A halárainkon kívüli magyar néprajzi kutatások. Bp., 1985. 66-112.

igéből kapták *csángó* nevüket (I. *DunOre* i. m. 49). Feltűnő, hogy más magyar etnikai csoportok elnevezése is későn bukkan fel: *barkó* 'gömöri magyar' (1833), *matyó* 'mezőkövesdi magyar' (1810), *brencó* 'szlavóniai, baranyai magyar' (a XIX. sz. vége; 1. ezekhez TESz., ÚMTsz.).

Tanulmányomban a *csángó* elnevezést nem használom, hanem - hasonlóan, mint *Lükő Gábor* - moldvai magyarokról és moldvai székelyekről beszélek. Az utóbbiak természetesen szintén a magyaroknak a Kárpáloktól keletre letelepült csoportja.

A moldvai magyarok falvait két területen találjuk. Románvásártól (Roman) északra a Szeret és a Moldva folyók között a jelentősebb magyar vagy vegyes lakosságú falvak Szabófalva (Sábáoani), Jugán (Iugan, korábbi magyar neve Kozmafalva), Kelgyeszt (PildesU), Újfalu (Traian) stb. A Bakótól (Bacău) délre fekvő jellegzetes falvak közé sorolható Bogdánfalva (Valea-Seacă), Nagypatak (Valea-Mare), Újfalu (Bălcescu), Tiunk (Galbeni), Szekatúra (Secatura) stb. Valószínű, hogy korábban a két csoport települési területe egymással összefüggött, de a Románvásár és Bakó között fekvő falvak elszékelyesedtek vagy elrománosodtak. A két területen kívül is számon tartunk magyar falvakat. Ilyen például Ploszkucény (Ploscujeni) a Szeret bal partján a Tatros torkolatánál, amelynek magyar lakossága Szabófalváról települt. Magyar falu részben ma is Jázu-porkuluj (Iazul-Porcului) a Miletin völgyében, amelynek lakói a XIX-XX. század fordulóján Jugánról és Kelgyesztről települtek. Az északi és déli magyarokat (Románvásár, ill. Bakó környékieket) - írja *Szabó T.* (Nyelv és múlt. Bukarest, 1972. 126) - „nyelvünknek ama sajátosága alapján, hogy a magyar *s* hang helyén *jz*-féle hangol ejtenek *sz-elő csángóknak* [értsd: magyaroknak - G. B.] is szoktuk nevezni". A székely jellegű magyar településeket a Szeret, a TSzló, a Beszterce, a Tatros mentén, e folyók közötti vidéken találjuk meg. Természetesen több falu hovatarozását (magyar vagy székely) megállapítani nagyon problematikus, már csak azért is, mert sok falu a teljes elrománosodás állapotában van. A magyar és székely falvak elhelyezkedéséről részletesen tájékoztatnak *Lükő* (A moldvai csángók I. Bp., 1936), *Márton Gyula* (A moldvai csángó nyelvjárás román kölcsönszavai. Bukarest, 1972), *Szabó T.* (Nyelv és múlt 122-31), *Kós Károfy-Szentimrei Judit-Nagy Jenő* (Moldvai csángó népművészet. Bukarest, 1981) és mások munkái, illetve a munkákban közölt térképek. Nem beszélek itt most más, korábbi - akár a Szeret forrásvidékéig, akár a Dnyeszterig terjedő - magyar településekről. Magyar falvak voltak a Dnyeszter mellett Cetatea Alba és Tighina között, Mohilev, Hotin, Husi városok közelében. Magyar lakossága volt Orheinek (ezekről helynevek és történeti feljegyzések alapján 1. *Lükő* i. m. 28-9, 176-83; *Mikecs László*, Csángók. Bp., 1941. 53-110). Meg kell azonban mondanom, hogy Moldvának ma is van lapangó, számon nem tartott magyar lakossága. így Jászvásártól (Iasi) délnyugatra Horlest (Horlesti) faluban 3-4 család ottlétemkor. 1957-ben még értett magyarul, s asszonyaik egymás között beszéltek is régi anyanyelvükön. Horlestet 1790-ben telepítették Szabófalváról és környékéről, valamint Kotnárról (Cotnar). Kotnárnak a múltban jelentős magyar lakossága volt (*Lükő* i. m. 178-9). 1579-ben Kotnárnban egy „scola di gramatica”-ban magyarul és latinul tanítottak (*Mikecs*, A Kárpátokon túli magyarság: Magyarok és románok. [Szerk. *Deér*

*József-Gáldi László* I. Bp., 1943. 489). Ugyancsak 1957-ben néhány 70 éven felüli öreg férfi és nő törve még szintén beszélt magyarul sz-ező nyelvjárásban. A komának szerint a régi kádármesterek magyarok voltak, s a falu Balhoj (Bahlui) felé eső részében laktak. 1968-ban Jászvásár piacán egymás között magyarul beszélő asszonyokra lettem figyelmes. Amikor szóba igyekeztem velük állni, azonnal románra fordították a szót. Szinte az volt a benyomásom, hogy a magyar a jászvásári piac „titkos” nyelve lett.

Az archaikus nyelvi, néprajzi sajtóságokat őrző Románvásár és Bakó környéki magyarok korán felkeltették a történeti érdeklődésű kutatók, de főleg a nyelvészek figyelmét. *Jemey János* utalt arra, hogy a „moldován” nyelvben előforduló magyar szavak a „hajdan időktől” ott lakott tömérdek magyar népeségtől származnak. Fejtegetéséből világosan kiderül, hogy a székely és magyar beköltözőkön kívül szerinte egy ősbibb magyar réteg is van vagy volt Moldvában (*Jemey János*’ keleü utazása a’ magyarok’ őshelyeinek kinyomozása végett. 1844 és 1845. 1. Pest, 1851. 136-7, lásd még *Mikees*, Csángók 37). A moldvai magyarok eredetére vonatkozó különböző véleményeket itt nem követhetem nyomon, mert nem tudománytörténeti összefoglalás a célom. Csupán néhány újabb és régibb véleményre hívom fel a figyelmet. Utalok elsősorban *Weigand Gio-ravra* (Jahresberichte 1902. 131-7), aki elkülönítette egymástól a moldvai magyarokat és székelyeket, s lehetségesnek tartotta, hogy az előbbiek a kunok utódai. Az ő nyomán a kérdéshez *Munkácsi Bernát* szólt hozzá, aki a csángókat (magyarokat) elszékelyesedett kunoknak vélte. Nyelvváltozásukat azzal magyarázta, hogy katolikus hitre tértek, és a Kárpátokon átszivárgó, kivándorló székelyek révén elmagyarosodtak. A hittérítés Moldvában a XIII. században indult meg, azt magyarok végezték. Róbert esztergomi érsek 1227-ben egy kun fejedelmet s 15 000 főnyi népét keresztelte meg, sőt püspökséget is alapított közöttük (*Munkácsi*: Ethn. XIII, 439-10, KelSz. III, 245-53). *Weigand* és *Munkács*: kun elméletét *Melich János* (Ethn. XIV, 52-4), majd a finn *Yrjo Wkhmann* (NyK. XXXVII, 149-63) ingatta meg, de később a magyar-román kapcsolatok kitűnő ismerője, *Veress Endre* is hangoztatja a kun elméletet (ErdMuz. XXXIX 29-64). Berciinek különben nagy érdeme van abban, hogy rámutatott arra: a XIV-XV században Moldvában magyar és székely birtokosok is voltak, a vajdák udvarában magyar tisztségviselők dolgoztak (i. m. 46-7, 49, 51), akiknek nyilvánvalóan magyar jobbágyaik is voltak. *Mikees* (Csángók 166-8, Magyarok és románok 480-95) ugyancsak részletesen ír erről. A kun elmélet mellett - ami egészen természetes is - újabbak keletkeztek. A népek, etnikai csoportok eredetét mindig sűrű homály fedi, s egyik elmélet váltja a másikat. Gondoljunk csak az uráli vagy az indoeurópai ősnép eredetére vonatkozó elméletekre.

*Losonca Zoltán* - vizsgálatait summázva - azon a véleményen van, hogy a nyelvi tényeket figyelembe véve nem valószínűtlen, hogy a moldvai magyarok legrégebbi elemei Szlavóniából származnak, s a legelső moldvai magyarok a huszita üldözések miatt költöztek a Kárpátoktól keletre (Nyr. XLIV, 13-20, 60-6). Több szempontból szól a kérdéshez *Horger Ana!* (Nyj. 26-7), aki csatlakozik *Karácsonyi János* (Száz. XLVIII, 545-61) magyarázatához, amely szerint a moldvai magyarok a Szerémségből származnak, kabar utódok, s 1412 után a huszita üldözések miatt menekültek Moldvába. Ezt megerősíti a moldvai

magyar és a szlavóniai nyelvjárások hasonlósága, elsősorban a sziszegő mássalhangzók képzése. Hozzáteszi még ehhez *Horger* azt, hogy az eltérő nyelvi sajátságok ellenére „nincsen elegendő okunk arra, hogy nyelvjárásukat elválasszuk a székely nyelvjárástól és külön tárgyaljuk” (i. m. 26-7). Az egyezésnek főképpen az az oka, hogy „a tulajdonképpeni moldvai csángóság évszázadokon át mindig gyarapodott újabb és újabb székely kivándorlókkal, akiknek legnagyobb része a Tatrosnak és mellékfolyóinak völgyeiben telepedett le” (i. m. 27). *Horger* felfogása szerint tehát a szlavóniai rétegre rárétegződött egy székely nyelvi, népi réteg.

A problémák, az egymástól eltérő vélemények csak sokasodnak, ha tekintetbe vesszük az erdélyi kutatók véleményeit. *Szabó T.* az 1598-as *Zekét vidék* kifejezés magyarázata során kifejti, hogy nemcsak az Aranyos-Beszterce mellékén, a Szeret két partján, a Tatros, a Tazló és mellékvizeik táján lakó magyarok székely eredetűek, „hanem minden más nézettel ellentétben *jórészt* (a kiemelés tőlem - G. B.) ilyen eredetű lehet a legrégebben kitelepültnek tartható - a régi erdélyi nevén - románvásári, illetőleg Bakó környéki északi-meg déli-csángó (értsd: magyar, de nem székely - G. B.) csoport is” (Nyelv és múlt 121). Ebből persze nem következik, hogy a magyar és székely népcsoportok nyelvi sajátságai azonosak. *Kálmán Béla* (Nyelvjárásaink 89) sem választja el egymástól Moldva magyar és székely nyelvjárásait, noha néhány eltérő nyelvi sajátságukra felhívja a figyelmet. Például az egész székelység a régi palatális / (fj) helyett a köznyelvhez hasonlóan ; hangot ejt. Viszont a csángók (magyarok) egyes csoportjainál megmaradt a fy-fonéma. Csak a csángó nyelvjárásban fordulnak elő rövid mássalhangzók a köznyelvi és székely hosszúak helyén. A csángó nyelvjárásra jellemzőek a szibilánsok, valamint az affrikáták: acéscj, & az és dzs egy-egy közbülső hangban olvadnak össze. Erdélyben felmerült olyan nézet, hogy a Moldvában élő magyarok régibb, nem székely rétege XIII. századi várőrök, gyepűőrök származéka, akik kipcsak török elemeket is felszívtak (*Ferenczi*: A Hét X, 18. sz. 11). Írtak a régi, nem székely réteg kazár származásáról is. A csángó név a kóborlót, elfülót, nomádot jelentő kazár népnév tükörfordítása (*Szilágyi*: A Hét X, 24. sz. 10). Egy másik újabb vélemény szerint a csángó népnév nem bolyongást, kóborlást jelenti, hanem hangadásra, beszédmódra vonatkozik (*Szócs*: A Hét X, 27. sz. 10).

*Bakó Géza* feltételezi, hogy a csángók nyelvében a sziszegő hangok panon-szláv hatás visszatükröződései abból az időből (XI-XIII. sz.), amikor Őseik a Rába és Repce vidékén laktak. A XIII. században ezeket a magyarokat katonai célból áttelepítették a magyar királyság keleti részére, Délkelet-Erdélybe, ahonnan idővel Moldvába vándoroltak át. Ezeknek a keleti magyaroknak a leszármazottai a csángók (Studii sí articole de istorie IV, 37-44). Legújabbán *Martinas Dumitru* arra az eredményre jut, hogy a moldvai csángók a XVII-XVIII. században Erdélyből vándoroltak ki Moldvába. Mint szintiszta románok kétnyelvűek voltak, de a magyar nyelvet elfelejtették. A kivándorlás körülményeiről, helyéről és közelebbi idejéről *Martinas* egyáltalán nem beszél. A könyv bővelkedik hiányos részletekben, ellentmondásokban, s így a néprajz, a nyelvtudomány és történelem romantikus korszakába tartozó elméletét nyomon követni lehetetlen. A szerző módszerére jellemző, hogy csak azokat a családne-

veket említi, amelyek román hangzásúak. A csángók román nyelve szerinte a legértékesebb kulturális örökség, amelyet erdélyi román őseiktől örököltek (Originea ceangailor din Moldova, Bucuresti, 1985. 94). *Rámneanfu Petru* a csángók származását antropológiai szempontból vizsgálja. Szerinte a csángó nép a XIII. század első negyedében keletkezeti, miután a római katolikus vallást Moldvába bevezették (Die Abstammung der Tschangos. Sibiu, 1944. 55). Tehát korai időre teszi a csángók megjelenését, őket azonban legnagyobb részben románoknak tartja, akiknek vércsoportjuk, morfológiai ismertetőjegyeik (az arc, a koponya, az orr formája, a bőr pigmentációja stb.) hasonló a közöttük és mellettük élő románokéhoz (uo. 57).

A moldvai magyarok és székelyek etnikai jellegének meghatározásával eddig kétségkívül *Lükó* foglalkozott a legelmélyültebben. A nyelvi és néprajzi sajátosságokat éppen úgy tekintetbe vette, mint a történeti tényeket. A helynevek és a történeti feljegyzések számbavételével megállapítja, hogy a XIV-XVI. században Észak- és Közép-Moldvában, így Karácsonykő (Piara Neamt.), Moldvabánya (Baia), Románvásár, Bakó vidékén, a Beszterce folyó mentén, a Tatros felső völgyében jelentős számú magyar lakosság élt. Különösen Moldvabánya, Karácsonykő vidékén volt jelentékeny a számuk, s ott első települőnek tekinthetők, mert „a legnagyobb földrajzi egységeket” a magyarok nevezték el, s kisebb-nagyobb térbeli megszakításokkal a moldvai magyarok a Nagy-Szamos és a Tisza völgyében megtelepült magyarsággal is kapcsolatban voltak. (*Lükó* 1. m. 33-8.; I. még *Makkai László*, A milkói [kun] püspökség és népei. Debrecen, 1936. 22-31.; *Veress* i. m. 35., 37., 46., 50. stb. A földrajzi nevek felsorolását I. e munkákban.)

*Lükó* és *Kniezsza István* (Magyarország népei a XI. században: SztIstván-Eml. II, 390-2., Erdély víznevei: ErdTudIntÉvk. 1942. 27-71) inspirálták *Afikcesel* (Magyarok és románok 462), amikor azt mondja, hogy a magyarok a Szamos völgyén át vándoroltak ki Moldvába. MegáUapításai így foglalhatók össze: a magyarok a Borgói- és Radnai-hágón települhettek ki Moldvába. A magyarok már a XII. század elején elérték a Nagy-Szamosba ömlő erdélyi Beszterce torkolata körüli vidéket, majd a XII. század folyamán a Nagy-Szamos forrásvidékét, ahol gyepűt állítottak. Ennek az emléke a *Leses* patak és a *Les* helység (rom. *parău Lesului* és *Lesu*). *Mikecs* ezekkel a földrajzi nevekkal kapcsolatban *Kniezsára* hivatkozik, aki e neveket a korai gyepűrendszer maradványának tartja. A vélemény azonban ingatag, mert régi adatunk e nevekről nincsen. A magyarok az előrenyomulási a XIII. század folyamán s talán a XIV. század elején tovább folytatták Moldvába a Beszterce és a Moldova folyók völgyébe (*Mikecs*: Magyarok és románok 462).

A Moldvába való előrenyomulás védelmi, gazdasági okok következtében történt, s később a Szeret folyó volt településük éles határvonala (*Mikecs*, Csángók 82). Lényegében ez utóbbit mondta már korábban *Gheorghe Ion Nastase* is (Arhivele Basarabiei VI, 4. sz. 397-414, VII, 1. sz. 74-88).

Korai időre teszi a moldvai magyarok megjelenését *Domokos Pál Péter* (...édes Hazámnak akartam szolgálni. Bp., 1979. 76) is, aki szerint 1225-től éltek római katolikus egyházi életüket. Közismert és már többször rögzített történeti tényeket nem kívánok megismételni, amelyek mind azt bizonyítják,

hogy a magyaroknak, a magyar püspökségeknek, szerzeteseknek, a magyar bojároknak, a román vajdák magyar származású feleségeinek, a vajdák udvarában tevékenykedő magyar tisztségviselőknek nagy szerepe volt Moldva történetében, gazdasági, társadalmi éleiben és kultúrájában (erre l. pl. *Makkai, Mikecs, Domokos* idézett műveit). Csupán azt említem meg, hogy Moldvában Tatros városában másolta le az egyik legrégebb magyar nyelvemléket, a Münchener-kódeket 1466-ban Németi György (l. pl. *Molnár-Simon*, Magyar nyelvemlékek. Bp., 1976. 79).

*Lükő* és *Mikecs* kitelepülési elméletét tette óvatosan magáévá *Benkő Loránd*, amikor a moldvai magyar nyelvjárásról úgy vélekedik, hogy „a XIV században alakul meg Erdélyből, főként a Szamos völgyéből kiköltöző magyar csoportokból a moldvai csángó nyelvjárásziget. Bár a következő századokban állandó népi és nyelvi utánpótlást kap a székelységtől és a keleti magyarságtól, területi elszakadó! tsága, román környezete folytan nyelvi sziget jellege magában a nyelvi képben is egyre jobban kiütöközik” (Nyjtört. 72). Feltűnő viszont, hogy *Mikecs* elméletét *Székely György* (Mályus-Eml. 311-39) figyelmen kívül hagyja, amikor a XII. századi magyar nyelvhatárról s a székelyek előrenyomulásáról ír, amely a XIII. század első felében éri el a Kárpátokat. Akkorra alakult ki a székelyek földje (1222: *terra Siculorum*).

Részletesen ki kell térnem *Lükő* elméletére. Szerinte a moldvai magyarok és székelyek „néprajzi szempontból két különböző kultúrkörbe tartoznak”, ő a moldvai magyarokat a Szamos-völgyi magyarsággal azonosítja, s szerinte kultúrájuk egy része a Felső-Tisza vidékéről a Borsai- és Borgói-szoroson jutott ki Moldvába (i. m. 39., 150).

*Lükő* nyelvészeti vizsgálatainak a summája, hogy a moldvai magyarok székely kultúrkörbe való tartozását a nyelvi vizsgálatok nem bizonyítják. A székely nyelvjárástól eltérő sajátosságok egy része (nyílt *e* használata, *o* helyett a hang ejtése) viszont összefügg a Szamos-völgy és a Felső-Tisza nyelvjárásaival. Nem vagyok illetékes ebben a kérdésben állási foglalni. Az említett sajátosságok különböző úton elkerülhettek Moldvába. Viszont szóföldrajzi vizsgálatai lezáratlanok. *Lükő* például azt mondja, hogy a moldvai magyaroknál a 'Bohne' elnevezése *bab*, mlg a székelyeknél *fuszujka* (i. m. 71-2). Újabban azonban néhány nem székely faluban is feljegyezték a *fuszujka* elnevezést (*Márton* i. m. 283). *Lükő* (i. m. 75) szerint a magyaroknál a lélra neve a román eredetű *szkára*, a székelyeknél viszont *lajtorja*. A *szkára* azonban átment a moldvai székely nyelvjárásba is (*Márton* i. m. 532). A szóföldrajzi egyezések az északi és déli moldvai magyarban sincsenek meg minden esetben. Románvásár környékén egy keskeny szőrtarisznyái *szüükü* néven ismernek (*Lükő* i. m. 75), ugyanez Bogdánfalván *gatykócska* (*Kós-Szentimrei-Nagy* i. m. 237).

A magyar és székely csoportok elkülönítésénél hasonló problémákat okoznak a néprajzi jelenségek. Ezek során mindenképp emlékeztetni szeretnék a kiemelkedő indogermanista, *Meringer Rudolf* szavaira, aki 1906-ban azt írta, hogy „Noch vor kurzer Zeit hoffe man, viele nationale Kulturen in Europa finden zu können. Dieser Traum hat sich keineswegs erfüllt. Das heutige Europa zeigt uns wenige, aber grosse Kulturkreise, und zwar solche, die von den Sprachen vollkommen unabhängig wird (Wörter und Sachen IX, 18). El-

mélyülten részletezi ezt a problémát újabban *Vilkuna Kustaa*, aki bennünket közelebbről érintő példákkal is fejtegeti, hogy a népi kultúra jelenségeinek határai nem a nyelvi, etnikai határokkal, hanem inkább a természeti viszonyokkal, a hosszabb időn át fennmaradó felekezeti és közigazgatási-állami határokkal, a kulturális innováció területeivel esnek Össze. A nyelvi határ mindig szembetűnőbb, mint a kulturális jelenségek halára. A kulturális jelleg egy-egy területen megmaradhat még akkor is, ha a nyelv vagy a nép megváltozik (MTud. LXXXVI. új foly. XX, 752-5, 758).

Ezekből a szempontokból kell látnunk a moldvai magyarok és székelyek kultúráját is. A kél csoport hagyományos műveltsége között kétségkívül vannak különbségek, de ezek részben a nagyobb táji különbségekkel s a moldvai székelyeknek az utóbbi évszázadokban magukkal hozott kultúrjávaival magyarázhatók. A kenős udvar Moldvában nemcsak az északi és déli magyar csoportoknál ismert, hanem a Székelyföldön is, valamint a Mezőségen, a Lápos völgyében és Szatmárban. Gazdag változatait ezeken a vidékeken a románok körében is megtaláljuk (*Gunda in: László Földes-Márta Belényesi-Béla Gunda [Red.], Viehzucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa. Bp., 1961. 243-81*). *Lüké* a kettős udvarokat kun vagy besenyő gazdasági rendszer maradványának tartja (i. m. 144).

Bizonyos jelenségek mégis utalnak a moldvai magyar és székely kultúra kettősségére. A magyaroknál az ágas talpú, kétszarvú kerülő ekét használták, amely „a Tisza, Szamos és Szerei völgyein kívül sehol sem ismeretes. Valószínűleg a Tiszántúl alakult ki s innen jutott el Moldvába” (*Lükó* i. m. 136-, 139., 47. kép). Az ekét Szabófalváról és más moldvai vidékről, de Erdély nagy területéről (Mezőség, Kővár vidéke) közli *Kós Károly* is (Eszköz, munka, néphagyomány. Bukarest, 1979. 168). Az újabb ekeirodalomból kitűnik, hogy Román- és Szovjet-Moldvában is használatos ez a lípus, s állítólag már a kijevi fejedelemség idejében szántottak ilyen ekével (*Demtschenko in: I. Balassa [Red.], Getreidebau in Ost- und Mitteleuropa. Bp., 1972. 252.; Balassa Iván, Az eke és a szántás története Magyarországon. Bp., 1972. 243-77*). *Lükó* a Székelyföldről egyszarvú kerülő- és váltóekéket mutat be (i. m. 137). Ezek azonban Moldvában is használatosak- A kitámasztott kormánydeszkájú egyszarvú kerülőekét a mull században Háromszékből Moldvába szekérszámra hordták, vagy onnan elmentek érte Erdélybe. Ezeket az ekéket Bogdánfalván, Klézsén (Cleja) *magyar ekének* nevezik (*Kós, Tájak, falvak, hagyományok- Bukarest, 1976. 111*). Ilyen kerülő- és váltóekéket a Románvásár környéki magyaroktól nem ismerünk, de nem lehetetlen, hogy az ágas talpú, kétszarvú kerülőeke mellett ők is használták. Ezt gyaníthatjuk a Iasi Múzeum egyik váltóekéje nyomán (*Kós, Eszköz, munka... 153*). Az ágastalpú, kétszarvú kerülőeke úgy tűnik, hogy mégis jellemző mezőgazdasági eszköze a Románvásár környékén lakó magyaroknak és a Székelyföldről bekerült ekékkel szemben északi forma, de nem valószínű, hogy Moldvába a Nagy-Szamos völgyéből került át. Észak-Erdélyből, a Szamos völgyéből különben ismertek az egyszarvú váltóekék is (Dés vidéke, Lápos völgye, Naszód, Máramaros stb.; *Kós, Eszköz, munka... 144., 149., 150*). Ne felejtjük el, hogy az ekeformák elterjedését, használatait jelentősen befolyásolják a felszíni, a talajviszonyok, s a XVIII-XIX.

században egy-egy nagybirtokon, bojárgazdaságban használt ekét szinte napjainkig megtaláljuk a környék zárt, hegyi falvaiban gazdálkodó parasztok kezén. Székely vándor cséplőkkel jutott el Moldvába a cséphadaró használata Románvásár vidékéig (*Lüké* i. m. 145). Ezt a véleményt alátámasztja az is, hogy a *hadaró* 'Teil des Dreschflegels; das Holz, das auf das Koni schlägt', valamint a nyelet a hadaróval összekötő *közszíj* 'Verbindungsriemen am Dreschflegel' román elnevezése (*hádárag*, ill. *chiuz*) Moldvában és Bukovinában is magyar jövevényszó (*Tamás*, UngElRum.). A moldvai magyarok és székelyek többirányú kuli úrkapcsolata jól jellemzi a nyomtatás. *Domokos* egyik fényképén Jugánból oszlopos szérű tűnik fel (A moldvai magyarság, Kolozsvár, 1941. 226). Ez a nyomtatási mód gyűjtésem szerint ismeretes volt Lujzi Kalagorban (Luizi Calugăra), ahol a szérű közepére oszlopot vertek, s a lovak az oszlopon lévő vaskarikához kötött kötélen körbe járhattak. így nyomtattak még 1932-1935-ben Gajcsánában (Găiceana), de ott is és Lujzi Kalagorban ismerték még a két világháború között a hengerrel való nyomtatást és a cséphadaró használatát. A cséplőhenger és az oszlopos szérű kétségkívül déli kultúrelem Moldva népi mezőgazdaságában. (A kérdéshez I.: *Pamfe Tudor*, Agricultura la Romani. Bucuresti, 1913. 198-213.; *Zeienin Dmitri*}, Russische [Ostslavische] Volkskunde. Berlin-Leipzig, 1927. 48.; *Obrebski József*: Lud Stowiariski II 19-27.; *Demtschenko* i. m. 270). Természetesen a cséphadaró használatát megtaláljuk Ukrajnában is (*Zeienin* i. m. 52). A különböző cséplőeljárások elterjedéséhez Moldvában hozzájárultak a lippován (egy orosz nyelvű szekta) vándor cséplők is, akik a magyar és román gazdáknál munkát vállaltak, s oszlopos szérűn lóval, cséplőszánnal és cséplőhengerré! egyaránt csépeltek. Ha teleiméibe vesszük, hogy a cséphadaró használata a moldvai magyaroknál a székelyek révén lett ismeretes, valószínű *Lükőnek*. az a feltevése is, hogy a csűrök Erdély felől terjedtek el Moldvába, de az ottani magyarok csűrjei mégis különböznek az Erdélyben épített csűröktől, mert gyakran a lakóházhoz épített *szaprunok*, vagy ún. „félcsűrök” (i. m. 145-6.; *Kós*, Tájak falvak... 185). A csűr *grázd* elnevezése nemcsak a moldvai magyaroknál ismert, hanem a székelyeknél is: *grázd*, *grázd* (*Márton* i. m. 307).

*Liikónck* a kemenceformákról Irt fejtegetése problémákban gazdag, de eléggé körülményes és nem egészen világos. Nem mindig derül ki, hogy szobai vagy konyhai kemencéről beszél-e (i. m. 119-127). Úgy tűnik azonban, hogy Románvásár környékén a magyarok a lapos szobai kemencét használják, amelynek a tüze ló nyílása a szobában van, és felette füstfogót (*góg*) helyeznek el (*Lükő* i. m. 126.; *Márton* i. m. 327.; *Kós-Szentimrei-Nagy* i. m. 81., 90., 92., 94). Ez a kemenceforma ukrán területek felé követhető, amire *Kós* is utal (*Kós-Szentimrei-Nagy* i. m. 84), de megtaláljuk Erdélyben a Szamos völgyétől északra (*Vuia*, La Transylvanie 1937: 59-62). Feltűnő, hogy az ismeretlen eredetű *góg* terminológia viszont jellegzetesen székely. Az sem világos, hogy az északi magyar falvakban az említett lapos kemencét megelőzték-e a kupola formájúak. A déli magyar falvakban (Bogdánfalva környéke) már a székely kandalló formájú tűzhelyek tűnnek fel.

Nagyon valószínű, hogy a moldvai magyarok és székelyek eredetileg tek-nőbölcsöket (*tekenő*, *tekenyó*) használtak. Erre a kezdetleges bölcsőformára



északon (Jugán, Pusztina-Pustiana) ráétegződött a vászon függőbölcsők különböző formája. A székelyeknél pedig a talpas és függesztett ládabölcsők (*böcsü, hintó, rengüő, fyágen* stb.) valamelyik formája tűnik fel. Ezt a következtetést vonhatjuk le az idevonatkozó közlésekből (*Szabó-Gálffy-Márton: Nyírk. VII, 214-28, 6. térkép; Kós-Szentimrei-Nagy i. m. 129*). Feltételezhető, hogy a vászon függőbölcsők ukrán, a talpas és ládabölcsők pedig erdélyi hatás eredményei.

Szabófalva vidékén „magyar” és délen (Bogdánfalva) „román” szövőszéket használnak, amely a moldvai székelyeknél is ismert (*Kós-Szentimrei-Nagy i. m. 208-9*). Nyilvánvaló, hogy a magyarok kezén a „magyar” szövőszék a régiebb. Már *Weigand* figyelmeztet a székely és magyar (csángó) viselet - ideértve a hajviseletet is - közötti különbségekre (*Jahresberichte 1902. 133.. 143*), de nem foglalkozik elmélyültebben a kérdéssel (*Lakó i. m. 105*). Szembetűnően eltér egymástól a magyar és székely asszonyok fejviselete. Az előbbieknél turbán módra a fej köré csavart csíkos vagy kockás fehér kendőt (*kerpa*) hordanak. A moldvai székely asszonyok fejviseletére a *csepesz* a jellemző, amely hosszú zacskóforma, fekete csipkével szegélyezett főkötő. A *kerpa* terjed a székelyek között is (*Lükő i. m. 105-6.; Manon i. m. 355.; Kós-Szentimrei-Nagy i. m. 370-2*). Különbségek tűnnek fel a férfiak kalapviseletében is: a székelyek széles, a magyarok keskeny karimájú, felfelé keskenyedő kalapot hordanak. Ez utóbbi azonban hasonlít Udvarhely férfi kalapjaihoz. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a moldvai vásárokon székely kalaposmesterek is árulták készítményeiket (*Lakó i. m. 107.; Kós-Szentimrei-Nagy i. m. 400-1.; Györfly: FöldrKözl. LXIV 15*).

A moldvai magyarok Nagy-Szamos völgyén át való kivándorlásának két etnográfiai bizonyítéka tűnhet fel: az ágas talpú kétszarvú eke és a lapos, füstfogós szobai kemence. A kél objektum földrajzi elterjedése azonban igen széles körű; etnikumokkal nem hozhatók kapcsolatba, s inkább azt bizonyítják, hogy Észak-Moldva népi kultúrája Ukrajna, Bukovina, az Északkeleti-Kárpátok területével tan kapcsolatot.

A moldvai magyarok eredete nem oldható meg mai népi kultúránk analízásával. Az természetesen más kérdés, hogy a moldvai magyarok műveltségében a különböző elemek miképpen integrálódnak magyarrá. Azt mégis látjuk, hogy a moldvai magyarok és székelyek kultúrája között létezik valamiféle kettősség. Ezt támasztja alá az is, hogy Románvásár és Bogdánfalva vidékén a betlehemezés ismeretlen. A Tairós völgyi székelyek viszont betlehemeznek. Trunk részben székely eredetű lakossága szintén ismeri a betlehemezést (*Lükő i. m. 90-1.; Faragó: Igaz Szó XX, 1. sz. 109-14*). Ez arra utal, hogy az erősen hitbuzgó moldvai magyarok már akkor letelepedtek mai lakóhelyükön, amikor a betlehemezés Erdélyben és másutt még ismeretlen volt, s azt nem hozhatták magukkal. Későbbi kuliúrhullámok sem sodorják el hozzájuk. A kél moldvai magyar elnikai csoport közötti kettősség vagy legalábbis a kettősségre utaló egyes elemek azonban mindenképpen arra figyelmeztetnek, hogy korai történelmük is eltérő egymástól.

A Moldvában lakó székelyek és magyarok elnikai különállására utal egy fontos társadalomnéprajzi jelenség: az endogámia. Mindkél elnikai csoportunk

- az elrománosodástól eltekintve - magyarul beszél, római katolikus vallású, települési területük egybeolvad, egymással érintkeznek, de a múlt század közepéig mégis endogám viszonyban voltak egymással. *Petras Ince* 1841-ben azt írja, hogy a népesség Moldvában kétféle: magyar és székely. A *székely* elnevezésért a magyarok (csángók) megilletődve érzik magukat, az elnevezést nem tartják sajátjuknak. A bevándorolt székelyekkel barátságban élnek, őket mindenkor *székelyeknek* nevezik, de rokoni kapcsolatba velük igen nehezen vagy semmiképpen sem lépnek. A csángó (magyar) leány nem megy férjhez székely legényhez, hiába biztatják őt ilyen házasságra. Még nehezebben vesz el a magyar legény székely leányi feleségül. Inkább látni akarja öszülő bajuszát, mint a székely feleségét (*Domokos*, .. édes Hazámnak akartam szolgálni 1329). Az endogámiának valláson, nyelven és lokalitáson túlmutató formája ez. Joggal írta erről *Petras*, hogy „E' tárgyban a' meghatározó itilet bizatík a' magyar történetek régiségeiben jártasok bölcsességére" (uo.). *Lükó* is beszél az északi csángók endogámiájáról, ami azonban csak falusi (helyi) endogámia volt, s természetesen a románokkal sem házasodtak (i. m. 15). *Györffy* is írja, hogy Moldvában a magyarok és székelyek nem tartanak össze. Kölcsönösen lenézik egymást (i. m. 23).

A lehetőségeim szerint az exogámia-endogámia kérdésének magam is utánanéztem. A székely jellegű Somoska (Çomusca) faluban 1948-ban - ahol akkor *Bíró Mihály* volt a lelkész - betekintheztem a házassági nyilvántartásba, amely szerint az I. világháború előtti időben csak a faluból házasodtak. Az I. világháború idején három-négy székely asszonyt Klézséről hoztak. Felsőrekecsinben (Fundu-Rácáciuni) és Lujzi-Kalagorban elmondták, hogy csak székely menyecske került be a faluba. Utalva az sz-ezésre azt mondták, hogy nem is értették volna meg a „csángó” menyecskét a családban, s „azok *málét* (puliszkát) nem tudnak készíteni, csak *mamaligát*” (a puliszka másik neve). Lujzi-Kalagorban az északi magyaroknak, a Szabófalva környékieknek *mamaligás* a neve.

Mindenhez még azt az általános megjegyzést fűzöm, hogy valamely közösség endogám rendszere igen ősi tulajdonság, s az önálló etnikum egyik jellemzője (5. *M. Shirokogoroff*, *Ethnological and Lingüistica! Aspects of the Ural-Altai Hypothesis*. Peiping, 1931. 14). A moldvai magyarok, illetve székelyek endogámiája is jelzi, vagy szerényebben mondva sejteti, hogy két egymástól eltérő eredetű magyar népcsoport él Moldvában. A székelyek lassú kivándorlását jórészt ismerjük, s a huszita betelepülők és egyéb maradványok vizsgálata most nem tartozik ide. A moldvai magyaroknak nincsen valami jellegzetes eredettudaluk, de ősinek tartják magukat azon a földön, ahol élnek. Mindenesetre a Nagy-Szamos völgyéből való kivándorlásuknak nincs történeti bizonyítéka, ideértve a néprajzi jelenségeket is. Egy szám szerint sem csekély népcsoport kivándorlásáról (XIII-XIV század) bizonyára okleveles adatok is fennmaradnak volna.

Társadalom néprajzi szempontból is sok tanulságot nyújtanak *Mikecsnek* (A moldvai katolikusok 1646-47. évi összeírása. Kolozsvár, 1941) és *Hajdú Mihálynak* (Az 1646-47. évi Bandinus-féle összeírás névstatisztikái. Bp., 1980) a tanulmányai, amelyekben az 1646-47. évi Bandinus-összeírás adatait elemzik. Mindketten jelentős számú magyar lakosságra hívják fel a figyelmet. *Mikecs*

megállapítja, hogy a magyar falvakban a családnevek sarában gyakoribbak a kicsinyítő képzős keresztnevek vagy rövidüléssel becealajok (pl. *Lőrinc* helyett *Lőre*). A székelyeknél inkább teljes alakjukban használják a keresztnevet vezetéknevül.

Mindezek után úgy gondolom, hogy egészen más úton kell keresnünk a moldvai magyarok (*csángók*) eredetét. Figyelembe kell vennünk a régészeti kutatások eredményeit. A honfoglalás korának kitűnő régésze, *Fodor István* azt írja, hogy már korábban Przemyslben (Lengyelország) a régészek honfoglaló magyar temetőt tártak fel, s ez a temető a Kárpátok külső oldalán nem áll egyedül, hanem „a Lvov melletti Sudova Višnia-i leleteken át Iașiig a hasonló korú magyar leletek egész láncolata követi”. (*Fodor*: Forrás XVII. 3. sz. 66-7). *Fodor* azután egy másik tanulmányára hivatkozva azt mondja, „hogy a keleti-északkeleti magyar gyepű külső védelmi vonala a X. században s a XI. század első felében a Kárpátokon kívül húzódott, amelyet valószínűleg csak a XI. század második felében számoltak fel a kunok” (uo. 70). *Fodor*nak ez a hivatkozott tanulmánya 1984-ben Nyitrán jelent meg. Ennek az a Moldvát érintő lényege, hogy a magyarság X-XI. századi keleti településterületéről korábban sem írásos, sem archeológiai források nem állottak rendelkezésünkre. „In der letzten Zeit kam aber in Przemysl ein zweifellos ungarisches Gräberfeld zutage und davon etwa 20 km südöstlich entfernt bei Sudova Višnia ein ungarisches Frauengrab. Dieser letztere Fundort ist auf halbem Wege zwischen Przemysl und Krylos, wo ein ungarisches Grab ... erschlossen wurde” (Zur Problematik der Ankuft der Ungarn in Karpatenbecken und ihrer fortlaufenden Besiedlung. In: Interaktionen der mitteleuropäischen Slawen und anderen Ethnika im 6.-10. Jahrhundert. Symposium. Nové Vozokany 3.-7. Oktober 1983. Nitra, 1984. 100). *Fodor* természetesen körültekintően hivatkozik forrásaira (lengyel archeológusok publikációira), amelyeket nem tartok szükségesnek megismételni, mert számunkra *Fodor* közlései és következtetései a fontosak. A fenti leletekhez csatlakozik Szovjet-Moldvában Frumușica mellett feltárt sírlelet (két íjvég, a tegez nyílászához tartozó három csontlap, nyolc nyílhegy stb.), amelyeket a feltáró *Grosu V.I.* a XIII-XIV. századra datál, de *Fodor* szerint korábbi (talán X-XI. századi), s nincs kizárva, hogy a magyar etnikumhoz tartozik. Az is figyelmet érdemel, hogy ugyanebből az időből Moldvából előkerülő trépanait koponyák a magyar, illetve a bolgár-török etnikum szokásaival egyeznek. Végül *Fodor* arra az eredményre jut, „dass die äussere Grenze der ungarischen gyepű-Linie auch südlich von der Przemysl-Krylos-Linie, östlich von den Karpaten verlief und zu dieser Grenzverteidigungszone dürfte im X. bis XI. Jh. ein bedeutender Teil der Moldau und der Walachei gehört haben. Diese Linie konnte natürlich nicht stabil gewesen sein und ganz gewiss wurden die ungarischen Garnisonen in der Moldau in der zweiten Hälfte des XI. Jh. vom Vordringen der Kumanen liquidiert” (*Fodor*. uo. 102).

A Kárpátoktól keletre megtelepült magyarságról tanúskodik *Scorpan C* kutatása, amelyre korábban már *Székely Zoltán* és *Fodor* is felhívták a figyelmet. Ugyanis Moldvában Piatra Neamt. (Karácsonykő) mellett a Bttca Doamnei-i ásatások során magyar leletek kerültek felszínre. Az itt talált lőszerszámrészek, eszközök, fegyverek III. Béla (1172-1196) pénzével együtt korai középkori (XII.

századi) magyarságról tanúskodnak (*Scorpan*: Dacia IX, 441-54). Az említett *Biika* helynév a magyar *Bátka* megfelelője (*Székely*: Korunk évkönyve 1973: 226), amiről azonban még a nyelvészeknek is nyilatkozni kellene.

*Fodornak* van egy korábbi, még 1975-ben megjelent tanulmánya, amelyben a Kárpát-medence cserépüstjeivel foglalkozik. Ennek a lényege, hogy az Árpád-kori Magyarországon ezek a cserépüstök nem besenyő emlékek, hanem a X-XIII. századi magyar fazekasság talán legjellemzőbb edényei. A cserépüstök megtalálhatók Moldvában is, s a román archeológusok legkorábbra a XII. századra datálják a leleteket, amelyek déli, dobnidzsai mintára készültek. *Fodor* gondos elemzés után megállapítja, hogy ezeknek a jellegzetes Árpád-kori edényeknek a lelőhelyei Jászvásár és Románvásár között sűrűsödnek, a Bakó és Románvásár környéki magyar települések közvetlen szomszédságában vannak, ahol magyar eredetű helynevek tűnnek fel. *Fodor* feltételezi, hogy ezek a cserépüstök a Kárpát-medencéből kerültek Moldvába, ahonnan a XII. században már bizonyosan megindult a magyarság kitelepedése (*Fodor*: ArchÉrt CII, 250-65, ActArch. XXIX, 323-49). *Fodor* ezekben a tanulmányaiban azonban még a korábbi *Lükő-Mikecs-clméletet* teszi magáévá. Nyilvánvaló azonban, hogy a Kárpátoktól keletre előkerülő magyar régészeti leletekről *Fodornak* még lesz igen jelentős mondanivalója.

A fentiek nyomán úgy vélem, hogy a régészeti feltárásokkal igazolható magyar népeesség Moldvában nem pusztult ki. A történelem viharaiiban (beolvadással is) folyton összefoltszorogodva megmaradt, s mint Románvásár és Bakó környéki magyarok élnek tovább. Egyes falunevek is a moldvai magyarok XIV-XV század előtti jelenlétét bizonyítják, ha az elnevezésekről ilyen korai időből feljegyzések nem maradtak is fenn. Moldvában igen gyakori a *-falva* utótaggal ellátott falunév (*Bogdánfalva, Domafalva, Dománfalva, Forrófalva, Gorzafalva, KkkÓfalva, Lukácsfalva, Miklósfalva, Szabófalva, Tamásfalva* stb.). Ez a névadási forma a magyarságnál a XIII. század elejére (esetleg a XII. század végére) megy vissza, s magyar népterületen szinte általános ismén. *Kázmér Miklós* szerint Moldvában az ilyen magyar helységnév megléte néhány esetben a XV századra már feltételezhető (A „falu” a magyar helynevekben. Bp., 1970. 10-, 20., 56., 59., 159-79., 267-74). Lehetséges, hogy ez a névadási forma részben székely hatásra vezethető vissza, de Románvásártól északra a nem jelentéktelen számuk utalhat régiségükre is, azokra az első korai megtelepülőkre, akikről a régészeti leletek tanúskodnak (vö. *Barna*: Forrás XV, 10. sz. 92-4).

Egyetlen mondatban összefoglalva: a Bakó és Románvásár környékén élő magyarok a honfoglalás előtt a Kárpátokon kívül maradt magyarok utódai, akik a honfoglalás ideje óta megszakítatlanul élnek Moldva földjén. Erre már - bizonyítékok nélkül - történt utalás a magyar szakirodalomban. Idézem az óvatos Új Magyar Lexikont (I. 1960. 481), amelyben az olvasható, hogy a kb. 110000 csángó legvalószínűbben a honfoglaló magyarok visszamaradt töredékének a kunokkal keveredett utóda. Az idevonatkozó korábbi véleményeket röviden ismerteti *Mikecs* (Csángók 363-5).

Minden nép eredetére, ősi településére, lakóhelyén való megjelenésére vonatkozó történeti feljegyzések sokkal későbbiek, mint a népre vonatkozó

régészeti leletek. A népek története nem a rájuk vonatkozó írásos dokumentumokkal kezdődik. A nyelvészei], néprajzi kutatásokból levonható következtetések is távolabbi múltba vezethetnek, mint az írásos dokumentumok kora. A Kárpát-medence településtörténetének, XI. századi lakosságának rekonstruálásánál tekintetbe vesszük a magyar és szláv régészeti leleteket (L. Kniezsa: Sztlsván-Eml.). Módszertanilag is helytelen lenne, ha figyelmen kívül hagynánk a Kárpátokból keletre és északkeletre előkerült magyar archeológiai leleteket, hiszen ezeket még 100-150 kilométer sem választja el a Latorca völgyi, a székelyföldi leletektől. *A moldvai magyarok emlékét őrző régészeti Jeletek kora szinte egybeolvad az ottani magyarokra vonatkozó első történeti emlékekkel* Gondoljunk csak arra, hogy Cămpulung (Hosszúmező) városa még XIII. századi magyar-szász alapítás. A kun püspökség területén (Moldvában, Havasalföldön) már a XIII. század elején éltek magyarok (Mokkái i. m. 21., 34). R. Rosetti (Analele Academiei Romane, Memoriile Sectiei Istorice, ser. 2. vol. 27. Bucuresti, 1905. 282-^1). és Gh. I. Nostose (i. m. 77-84) is elismerik a magyarok XII-XIV századi jelenlétét Moldvában, de ők betelepített magyarokról, határőrökről beszélnek. Korai időre teszi - mint már említettem - a magyarok Moldvában való megjelenését Domokos, aki szerint 1225-től élnek egyházi életüket (... édes Hazámnak 76). Az 1227-ben alapított milkói (Milkov) kun püspökség népei (egy 1234-ben kiadott pápai bulla szerint) magyarok, németek, románok és kunok voltak, a papok pedig magyar domonkosok. Szeretvásáron (Siret) 1371-ben Moldvabányán (Bata) 1413 körül magyar püspökség alakul, amely a XV. század elején Bakóba költözőn (Mikecs, Csángók 172-3). Mindezeknek nem jelentéktelen népi előzményeinek kellett lenni.

Közelebbről nem tudjuk, hogy az első magyar letelepülők Moldvában mikor és miképpen tértek a római katolikus vallásra. Tálán a térítésben székely papok is részt vettek. Nagyon valószínűtlen azonban az, hogy a Kárpát-medencében letelepedett magyarsággal a kapcsolatuk valaha is megszakadt volna. Ennek bizonyítéka, hogy erősen él közöltük Szent István és Szent László kultusza (Lükő i. m. 83-4.; Mikecs: Magyarok és románok. 1, 476-80.; Bosnyák Sándor, A moldvai magyarok hitvilága. Bp., 1980. 53-7). Eddig feljegyzett eredetmondáikból nem lehet közelebbi következtetést levonni. Székely és magyar falvakban (Pokolpatak-Valea rea. Bogdánfalva) feljegyzett mondatöredék szerint a magyarok régebben települtek le Moldvában, mint a románok (Bosnyák i. m. 54). Erdélyi székely hatásnak vagy könyvekből merített hagyománynak tartom azt a mondái, hogy Moldvába a magyarok Attilával jöttek be (Csúry, Néprajzi jegyzetek a moldvai magyarokról. Kolozsvár, 1930. 24). Erdéllyel, Magyarországgal való kapcsolatukat erősíthette az egyház, a huszita magyarok megjelenése, különböző későbbi magyar betelepülés, a székelyek bevándorlása. Erősíthették magyarságukat a moldvai magyar bojárok slb. Természetesen magukba olvaszthattak kunokat, románokat, lengyeleket, ukránokat is, de maguk is beolvadnak olyan népekbe, akikkel évszázadok óta érintkeztek. Jelentős részük el is székelyesedett.

Az első székelyesedés fennmaradásukhoz is hozzájárult. Ne felejtsük el, hogy az újabb kutatások szerint Délkelet-Erdélyben a magyarság korábban megjelenik, mint eddig számon tartottuk. Csíkol és Háromszéket Kniezsa szerint a

XIII. század folyamán foglalta el a magyarság (SzIstvánEml. 373-4). Újabbán *Székely Zoltán* körültekintően, régészeti leletekre támaszkodva bizonyította, hogy Erdély délkeleti része már a XI. század folyamán a magyar feudális állam fennhatósága alatt állott, s a XII. században jelentős magyar népesség lakott ott (Korunk Évkönyve 1973. 219-28). Így például az Eresztevényben talált kengyel és vaslándzsa, a Kézdivásárhelyert felszínre került vaszabla a X-XI. századi magyarok hagyatéka. A XI. századba tartoznak Székelyderzs és Köpecz lovassírhelyei. Petőfalva, Zabola temetői, a sírok mellékletei a XI. század végére, a XII. századra datálhatók, s a hordozói magyarok-székelyek voltak. A zabolaj temetőbe (XII. század) székelyeket megelőző magyarok temetkeztek. {*Székely: Ahita* 1971: 156-65, Korunk Évkönyve 1973: 219-28).

Tudom, hogy a Moldvában élő magyarok eredetéről kifejtett elméletemnek, feltevésemnek még vannak megvilágításra, mvábhk utalásra váró pontjai. Tudunk kell azt is, hogy vannak homályos pontjai a palócok, a matyók, a göcsejiek, az ormánságiak, a kalotaszegiek, a székelyek, sőt az egész magyarság eredetének is. Minden nép tudósai törekednek arra, hogy népük legkorábbi történetét megvilágítsák. Ez a történelmi jellegű tudományok egyik legnehezebb, de örök értékű feladata. Amelyik nép nem keresi a múltját, elvesztette a jövőjét.